

Verginin Tarihsel Gelişimi ve Sebep Olduğu Bazı Önemli Olaylar

Ahmet KAYAN

1-GİRİŞ

Vergi, devletle vatandaş arasında kuvvetli bir bağıdır. Vergi, devletin vazgeçemeyeceği önemli bir gelir kaynağıdır. Vergi olmadan bir devletin ayakta kalmasına ve bir halkın siyasal bir topluluk haline gelmesine imkan yoktur. Vergi devletle vatandaşlar arasında önemli ihtilaflara, çekişmelere ve kavgalara neden olmuştur.

Bu kısa çalışmada verginin tarihsel gelişimi alınmıştır. Verginin gelişimi teoride ve pratikliği nedeniyle tarih çağlarında ayrı ayrı belirtilmiştir. Türkiye’de verginin gelişimi, uygulanırlılığı ve tahsilinin farklılığından dolayı Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti devletinde ayrı ayrı belirtilmiştir. Sonuç kısmında verginin sebep olduğu makro düzeydeki bazı olaylar dikkate verilmiştir.

Verginin tarihsel gelişimi, vergi teorilerinde ve tarih çağlarında olmak üzere iki şekilde belirtilebilir.

A-Teoride Verginin Gelişimi

Vergi teorileri devletin vergiyi kimlerden ne kadar, nasıl ve niçin alacağını açıklamaya çalışan bilimsel disiplinlerdir (1). Vergi teorileri aynı zamanda verginin meşruiyet temellerini ortaya koymaya çalışmıştır. Vergiyi açıklayan değişik teoriler vardır. Önemine binaen vergide istifade teorisi ile iktidar teorileri dikkate verilmiştir.

Vergi, devletin kamu giderlerini karşılamak için toplumu oluşturan gerçek ve tüzel kişilerden iktisadi güçlerine göre karşılıksız ve zorunlu olarak kamuya aktardığı ekonomik birim ya da değerlerdir (2).

Ahmet KAYAN : Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır.

a) İstifade Teorisi

Bu teorinin üzerine kurulduğu temel düşünceye göre devletle vatandaşlar arasında karşılıklı bir istifade ya da yararlanma söz konusudur. 18.yy. da hakim olan bu teoriye göre devletin görevi kişilerin mal ve canını korumak, kişilerin görevi ise devletin yaptığı hizmetlere karşılık, devlete vergi vermektir. Kişilerin elde ettiği yarar mal ve canlarının korunmasıdır. Teoriye göre kişilerin ödediği vergiler ise elde ettikleri istifade karşılığıdır. Bu istifade de devlet faaliyetlerinden sağlanır. Burada korunan mal ve can ile vergi arasında doğru bir orantı söz konusudur (3).

b) İktidar Teorisi

İktidar teorisine göre kişilerin vergi vermesiyle kamu hizmetlerinden istifade etmesi arasında doğrudan hiçbir bağ yoktur. Kişiler, kamu harcamalarına, kamu hizmetlerinden, istifade etmekten bağımsız olarak katılmak zorundadır. Ancak kişilerin kamu harcamalarına katılması iktisadi güçleri oranında olmalıdır. Kişilerin iktisadi gücünü ise kişinin geliri, serveti ve harcaması belirler.

İktidar teorisine göre devlet kendi vatandaşlarına vergi koyma hakkına sahiptir. Vatandaşların devlete karşı vergi ödevleri vardır. Durum böyle olunca vergilerin vatandaşlar arasında nasıl dağıtılacağı konusu gündeme gelmektedir. Devlet egemenlik gücüne dayanarak vergi koyduğuna göre aynı zamanda vergi adaletini de sağlamalıdır. Vergi yükümlüleri, kamu harcamalarına, iktisadi gücüne göre katılırsa vergi yükü toplum için en az fedakarlıkla yerine getirilmiş olur (4).

B- Uygulamada Verginin Gelişimi

Vergi insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Henüz devlet haline gelmeden önce, insanların, kabile reisi, aşiret reisi, derebeyi gibi yöneticilere yaptıkları gönüllü yardımlar veya bağışlar verginin ilk şekilleri olarak kabul edilebilir (5). Her ne kadar vergini temelinde gönüllü veya rızaya dayanan ilişki varsa da toplumun siyasal güç haline gelmesi ile bu durum değişmiştir.

İnsanlar siyasi topluluk haline gelmeye başladıkları andan itibaren kamusal nitelikteki hizmetlerin görülmesi için kendilerini vergi vermekle yükümlü bulmuşlardır (6). Vergi değişik tarihlerde değişik isimler altında alınmıştır. İlkel dönemlerde gönüllü hediye, yardım, rica şeklinde alınan vergi giderek geleneksel bir yükümlülük haline gelmiştir. Gönüllü ve geleneksel yükümlülükler zamanla yetersiz hale gelince vergi zorunlu bir kamu ödevi haline gelmiştir.

C- Çağlar İtibariyle Verginin Gelişimi

a) İlkçağ

İlkçağda halkın düzenli vergi verme alışkanlığı yoktu. Devlet de düzenli olarak vergi almıyordu. Bu dönemde alınan vergiler daha çok ayni vergiler niteliğindedi. İlk çağda devlet daha çok savaş durumlarında halktan vergi alırdı. Devletin bu dönemde

aldığı vergilerin halkın tepkisine yol açmaması ve vergilerin meşruluğu için vergiler daha çok dini bir vecibe olarak kabul ediliyordu.

İlkçağda Mısır ve Babil gibi mutlakiyetçi şark yönetimlerinde, devlet giderleri Firavun ya da Krala ait mülk gelirlerinden karşılanıyordu. Bu dönemde devlet giderleri saray giderlerinden ibaretti. İlkçağda devletin düzenli ordusu, memurları ve kurumları olmadığı için giderleri de fazla değildi. Dolayısıyla sarayın gelirleri devletin giderlerine yetiyordu. Ancak savaş, piramit ve tapınak gibi kamusal alanlara yapılan giderlerin artması sonucu saray gelirleri devlet giderlerine yetmeyecek duruma gelmiştir. Bundan dolayı Firavun ve Krallar yeni gelirler elde etmek için halktan yardım almak istemiştir. Başlangıçta devlet yöneticilerinin halktan bu istekleri daha çok rica, vazife, fedakarlık şeklinde ortaya çıkmıştır. Tarihi belgelere bakıldığında Mısır Piramitlerinin inşaatının, halkın gönüllü çalışmasıyla başladığı; daha sonra bu çalışmaların Firavunun emriyle zorunlu hale geldiği görülür.

Mısır Piramitleri yapıldığı dönemde devlet giderlerinin yüksek olmasından dolayı vergi idaresi Mısır'ın en önemli devlet idaresi haline gelmiştir. (7).

Mısır'a ait kabartma taşlar ve Babiller'e ait vergi belgeleri krala ödenen mali yükümlülüklerin çeşitli türleri hakkında önemli bilgiler vermektedir (8).

Eski Yunan ve Roma'da da vergiler benzer şekillerde alınıyordu. Ancak Eski Yunan'da diğer milletlerce pek bilinmeyen dolaylı vergiler de alınıyordu ki bu tür vergiler halkın tepkisine yol açmıyordu. İlkçağda başvurulmayan ya da bilinmeyen iltizam vergi usulü de Eski Yunanda uygulanmaktaydı.

Roma'da vergi sistemi mülk gelirleri, tekeller, savaş ganimetleri ve kendilerine bağlı milletlerden aldıkları haraçlardan oluşuyordu. İlkçağda vergilerin bir kısmı da bedenen ödeniyordu. Mısırdaki halkın Firavunun piramitlerinde bedenen çalışması, diğer ülkelerde halkın kralların mülkünde ücretsiz çalışması gibi.

b) Ortaçağ

Vergi bakımından ortaçağ kendi içinde üç bölüme ayrılmaktadır. Ortaçağın birinci yarısında Roma imparatorluğunun yıkılması ile feodalite devri başlamıştır. Feodalite döneminde vergiler aynı ödeme esasına dayanmaktaydı. İlkçağ gibi ortaçağın ilk yarısında da devlet ihtiyaçları saray masraflarından meydana gelmekteydi. Bu nedenle Kral kamu giderlerini kendi mülk gelirlerinden karşılıyordu. Savaş zamanlarında ise ordunun teçhizat, iaşe ve diğer masrafları feodal beyleri tarafından karşılanıyordu. Bu dönemde devlet gelirleri arasında şehir kapılarında alınan gümrük gelirleri, para cezaları, para basma gibi gelirler de yer almaktaydı. Ortaçağın ilk yarısındaki mali yükümlülükler para anlamındaki vergiler değildi.

Ortaçağın ikinci yarısında sarayın mülk gelirleri devletin giderlerini karşılayamadığı için düzenli bir vergileme, kamu giderlerini karşılamak için tek çıkar yol olarak görünmekteydi. Bu dönemde ayrıca para ekonomisi de hızlı geliştiği için vergi alımı aynı ödemeye göre daha kolay hale gelmekteydi.

Ortaçağın ikinci yarısında vergi yükü şehirlilerin sırtındaydı; ancak bu dönemde şehirlilerden alınan götürü şeklindeki vergi rica şeklindeki vergiye benzemektedir (9).

Ortaçağın sonlarında modern vergilendirme sistemi ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde imparatorlukların gücü azaldığında feodal beyler imparatorluğa ait bazı gelirleri ele geçirerek ilk kez 13.yy dan itibaren düzenli olarak vergi almaya başlamışlardır.

Ortaçağın vergi sistemini şu şekilde özetlemek mümkündür.

- 1- Bu dönemdeki vergiler daha çok şehirlilerden alınan gelişmiş randıman vergi sistemine benzemektedir.
- 2- Alınan vergiler kralın memurları tarafından değil halk temsilcileri ya da şehir temsilcileri tarafından alınan tevzi vergilerdir.
- 3- Ortaçağın başlarında devlet bütçesi olarak görülen kralın bütçesi ortaçağın sonlarında devlet bütçesinden ayrı olarak görülmeye başlanmıştır. Böylece yeni çağın başlarında bağımsız devlet bütçesi ortaya çıkmıştır.

c) Yeniçağ

Yeniçağın ekonomik sistemi, para ekonomi sistemine dayandığı için ortaçağın ekonomi sisteminden belirgin olarak ayrılmaktadır.

Yeniçağda imparatorluk ile feodal beyler, feodal beyler ile halk arasındaki ilişkiler anayasal zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Kralın zenginliği, tebanın zenginliğine ve refahına bağlı olduğu düşüncesi yerleşmeye başlamıştır. Bu düşüncenin iktisatta merkantilizm akımı ile sıkı bir ilişkisi vardır.

Batı Avrupa'da Fransız ihtilali ve Napolyon'un genişleme politikası Avrupa devletlerin mali yapısını sarsmıştır. Bu durumda Avrupalı devletler yeni vergi politikaları çıkarmaya başlamıştır. Napolyon'un bu hareketi Fransız maliyesini ve vergi sistemini de sarsmıştır.

Fransa'da 1807'de kadastro vergisi, 1790'da arazi vergisi, 1791'de şahıs vergisi ve kapı-pencere vergisi ile tamamlanmış olan ikametgah vergisi randıman vergi sistemini oluşturmuştur.

Dış belirtilere göre hesaplanan ve kazanç vergisi niteliği taşıyan randıman vergisi 1851 yılında gelir vergisine dönüştürülmüştür. Bu kanun her türlü servet ile ticari ve sınai faaliyetleri kapsayan ve devamlılık arz eden kaynaklardan gelir elde etmeyi hedeflediği için modern gelir vergisinin temelini teşkil etmiştir. 1893 yılında servet vergisi kanunu yürürlüğe girerek Fransa 'da gelir vergisi kanunu tamamlanmıştır. Bu tür düzenlemeler ile modern vergi sistemi doğmuş ve devlet düzenli vergi elde etme imkanına kavuşmuştur (10).

Yeniçağın vergi sistemi; devletin sadece kamu giderlerini karşılamayı değil, aynı zamanda devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmesini ve toplumu yönlendirmesini de kabul etmiştir.

D- Türkiye’de Verginin Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de verginin gelişimi, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devletinde olmak üzere ayrı ayrı ele alınmıştır.

a) Osmanlı Devleti

Osmanlı devletinde vergiler şer-i ve örfi vergiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (11)

Osmanlı devletinde şer-i vergiler zekat, öşür, ve cizye vergilerinden meydana geliyordu. Örfi vergiler ise savaş sonucu kazanılan ülkelerden eskiden beri alınan vergilerdir.

Osmanlı devletinde Tımar Sistemi devletin sistemli ve düzenli vergi almasını engelliyordu. Osmanlı devletinde tımar sistemi ile vergi gelirlerinin önemli bir kısmı kamu görevlilerine (vali, sipahi, kadı, subaşı) bırakılmıştır. Kamu görevlileri dışındaki Tımar sahipleri ise tımarlarına karşılık devlete asker besledikleri için vergi vermiyorlardı. Tımar sistemi dışında kalan diğer vergiler ise mültezimler aracılığı ile alınıyordu.

Osmanlı devletinde ilk kez 1804 yılında “senedi ittifak” ile padişahın vergi toplama yetkisi ayanlar lehine sınırlandırmıştır. 1839 yılında Tanzimat Fermanı ile Padişah tek tarafı olarak vergilendirme gücünü sınırlandırmıştır. 1856 ıslahat fermanı, 1875 Adalet Fermanı ile yabancı ülkelerin baskısı ile padişah vergilendirme konusunda belli ilke ve kurallara uymayı kabul etmiştir. 1876 yılında Kanun-i Esasi yasaya dayanmadıkça vergi konulmasını yasaklıyordu. Osmanlı devleti 1881 yılında dış borçlarını ödeyememesi üzerine yabancılardan oluşan “Duyunu Umumiye”yi kurmayı kabul etmiştir. Osmanlı Devleti 1920 yılında imzaladığı Sevr anlaşması ile Duyunu Umumiye kuruluşunun yetkisi dışında kalan diğer kamu gelirlerini İngiliz, Fransız ve İtalya’nın temsilcilerinden oluşan mali komisyona bırakarak ekonomik egemenliğini tamamen yitirdi.

b) Türkiye Cumhuriyeti

1919 yılında ulusal kurtuluş savaşını başlatan Atatürk ve arkadaşları başta kapitülasyonlar olmak üzere batıların dayatması sonucu Osmanlı devletinde oluşturulan ayrıcalıklı mali kuruluşların kaldırılmasını istiyordu. Lozan antlaşması ile Atatürk ve arkadaşları bu isteklerine kavuştu.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti bağımsızlığına kavuştuktan sonra klasik Osmanlı vergi sistemini tasfiye ederek Batı Avrupa vergi sistemine uygun bir vergi sistemi getirmeye çalışmıştır.

Türkiye’de verginin gelişimi tarihler itibari ile şu şekilde belirtilebilir (12).

1923-1930 tarihleri arasında aşar, ağnam ve temettü vergileri kaldırılmış yerine sayım ve kazanç vergileri yürürlüğe konulmuştur.

1930-1939 tarihleri arasında bina vergisi kanunu ve arazi kanunu ayrı düzenlenerek yürürlüğe konulmuştur.

1939-1949 tarihler arasında varlık vergisi kanunu ve tarım mahsulleri ofisi kanunu çıkarılmıştır.

1949-59 tarihleri arasında ise Federal Almanya yasaları örnek alınarak vergi alanında reform niteliğinde olabilecek yeni bazı vergi kanunları çıkarılmıştır. 1950 yılında Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi Kanunu ile Vergi Usul Kanunları çıkarılmıştır. 1953 yılında “Amme Alacakların Tahsili Usulü” hakkındaki kanun çıkarılmıştır. 1957 yılında Gider Vergileri Kanunu çıkarılmıştır. 1960 yılında vergi reformu komisyonu oluşturulmuştur. 1961 Anayasasında verginin kanunla eşitlik ve genellik ilkesine göre alınması kabul edilmiştir. 1970 yılında 1318 sayılı finansman kanunu ile yeni bazı vergi kanunları yürürlüğe konulmuştur.

1970-1983 döneminde emlak vergisi kanunu yeniden düzenlenerek yürürlüğe konulmuştur.

1983 ten sonra ücretlilere vergi iadesi hakkında kanunla KDV kanunu yürürlüğe konmuştur.

3946 sayılı kanunla 9 adet vergi kanununda önemli değişiklik yapılmıştır. En son 4369 sayılı kanunla 13 vergi kanununda önemli değişiklikler yapılarak güncelleştirilmiştir .

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Vergi başı ve sonu olmayan bir sosyal olaya benzer. Genel hatları ile verginin başlangıcını bulmak mümkünse de sonunu bulmak olası görünmüyor. Dinamikliği, güncelliği ve öneminden dolayı vergiyi sınırlandırmak çok zordur. Vergi ile ilgili yasal, yargısal ve idari düzenlemeler her zaman yapılmaktadır. Verginin bu özelliğinden dolayı bu makalede verginin detayından ziyade verginin genel hatları ve sebep olduğu önemli olaylar dikkate verilmiştir.

Vergi, her ne ad altında olursa olsun bütün insanlık tarihinde alınmıştır. İnsanlık tarihinin vergisiz geçen dönemi hemen hemen yoktur. Literatürde vergi ile ilgili kavramlar yardım, vazife, fedakarlık ve cebir şeklinde birbirini takip ederek verginin gelişimi ve verginin olduğu son şeklini göstermektedir. Vergi, ülkelerin geçmiş olduğu sosyal, siyasal ve kültürel değişimlere bağlı olarak gelişmiş ve şekillenmiştir.

Geçmişte verginin tek amacı vardı; o da devletin giderlerini karşılamaktı. Günümüzde verginin ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve benzeri birçok amacı vardır.

Verginin insanlık tarihinde sebep olduğu bazı önemli olayları ve dönüm noktalarını şöyle belirtmek mümkündür:

- Tarihte ilk kez İngiltere’de 1215’te Magna Karta Libertatum ile devletin (Kralın) mutlak ve emredici yetkileri vergiden dolayı, din adamları ve feodal beyler lehine sınırlandırılmıştır.
- İngiltere’de 1628 yılında “Haklar Dilekçesi”, 1689’da “Haklar Demeci” Kralın parlamentonun onayını almadan vergi koymayacağını hükme bağlamış, böylece Kralın yetkileri vergi aracılığı ile bir kez daha sınırlandırılmıştır (13).
- 1776 Amerika Birleşik Devletlerinin İngiltere’ye karşı ayaklanması ve bağımsızlık için mücadeleye başlamasında vergi en önemli neden olmuştur.
- 1789 Fransız İhtilalinin önemli nedenlerinden birisi de Kralın keyfi vergi uygulamalarına karşı çıkmaktı.
- Osmanlı Devletinde ilk kez, Padişahın yetkileri 1804’te Sened-i İttifakla (Vergiden Dolayı) Ayanlar lehine sınırlandırıldığını belirtmek mümkündür.
- 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletlerce kabul edilen “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin” 17. Maddesine göre hiç kimsenin keyfi olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılamayacağı belirtilmiştir.
- 20 Aralık 1952 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen “İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmeye Ek Protokol”ün 1. Maddesinde devletlerin vergi haklarına saygı göstermekle beraber verginin insanların temel hak ve hürriyetlerine aykırı olamayacağı hükme bağlanmıştır.

Bütün bu olaylar alt alta konulduğunda verginin aynı zamanda demokratik sistemin gelişmesine önemli katkıları olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA (DİPNOTLAR)

- 1- EKER , Aytaç : Kamu Maliyesi, Anadolu mat. İzmir, 1997 , s. 125-126
- 2- PEHLİVAN, Osman : Kamu Maliyesi, Derya kitapevi, Trabzon, 1998, s.111
- 3- FALAY, N. : Büyük Ekonomi Ansiklopedisi, Vergi Teorileri, Sabah Yay, s.676
- 4- BATIREL, Ö.F. : Vergilemede İktidar Teorisi, Ekonomi Ans., Paymaş Yay, 3.cilt, İstanbul, 1984, s.1369
- 5- ERGİNAY, Akif : Kamu Maliyesi, Savaş Yay, Ankara, 1990 , s.30-31
- 6- TURHAN Salih : Vergi Teorisi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul , 1989, s.1
- 7- TURHAN, Salih : a. g. e. , s.3
- 8- TURHAN, Salih : a. g. e. , s.3-4
- 9- TURHAN ,Salih : a. g. e. , s.11
- 10- TURHAN ,Salih : a. g. e. , s.17
- 11- ÖZCAN, Ahmet: Verginin Dünü, Bugünü, Yarını, Kahramanmaraş'ta Vergi Haftası, K.M. 1994, s.32
- 12- Anonim : Topluca Türk Vergi Kanunları, Yaklaşım Yay. , Ankara, 1998
- 13- ÖNCEL , Mualla ÇAĞAN, Nami KUMRULLU, Ahmet : Vergi Hukuku, cilt 1 , Yargı Yay. , Ankara , 1990 , s.24-25